

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

Р. М. Богачев

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота

**на здобуття ступеня бакалавра
зі спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма**

**«Міжнародні соціальні проєкти та волонтерська діяльність»
на тему: «Організаційно-правове забезпечення соціальної роботи в
умовах збройних конфліктів»**

Виконала:

Студентка IV курсу, групи СР-91

Шморлівська А.С.

Керівник:

Доцент, кандидат філософських наук

Стребкова Ю.В.

Рецензент:

Професор, доктор наук з державного управління,
професор,

Іваницька О.М.

Засвідчую, що у цій дипломній роботі
немає запозичень з праць інших авторів
без відповідних посилань.

Студентка Шморлівська А.С.

Київ – 2023 рік

Анотація

Шморлівська А.С. Організаційно-правове забезпечення соціальної роботи в умовах збройних конфліктів. — На правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра зі спеціальності 231 Соціальна робота освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проєкти та волонтерська діяльність» – Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", кафедра філософії. – Київ, 2023. – 67 с., список джерел з 69 найменувань.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню організаційного та правового поля соціальної роботи в умовах збройних конфліктів. У роботі розглянуто теоретичні засади до вивчення соціальної роботи в умовах соціальної нестабільності, а також організацію та впровадження соціальних програм підтримки населення. Визначено основні принципи діяльності фахівця у сфері соціальної роботи в умовах збройних конфліктів, надано загальну характеристику збройним конфліктам. Здійснено аналіз національної та міжнародної нормативно-правової бази. Охарактеризовано соціальну роботу в умовах збройних конфліктів як цивільно-військову співпрацю. Узагальнено український досвід та підходи європейських країн до цивільно-військової співпраці. На основі проведеного аналізу, запропонована ідея організації емоційно-психологічної підтримки цивільних осіб під час збройних конфліктів через використання інформаційних технологій. Розроблено концепцію проєкту «Фонд бойових мемів».

Ключові слова: соціальна робота, цивільно-військова співпраця, воєнний стан, соціальна робота в умовах збройних конфліктів, збройний конфлікт, соціальні програми.

Abstract

Shmorlivska A.S. Organisational and legal providing of social work in the conditions of armed conflicts. - Manuscript. Bachelor's Degree Thesis. Specialization 231 Social Work. - National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Philosophy. - Kyiv, 2023. - 67 p., 69 references.

The qualification paper is dedicated to the exploration of the organizational and legal framework of social work in conditions of armed conflicts. The paper examines the theoretical foundations for studying social work in situations of social instability as well as the organization and implementation of social support programs for the population. The main principles of social work practice in armed conflicts are identified, and an overview of armed conflicts is provided. An analysis of the national and international regulatory framework is conducted. Social work in conditions of armed conflicts is characterized as civil-military cooperation. The Ukrainian experience and the approaches of European countries to civil-military cooperation are summarized. Based on the research findings, the idea of organizing emotional and psychological support for civilians during armed conflicts through the use of information technologies is proposed. The concept of the "Combat Memes Fund" project is developed.

Key words: social work, civil-military cooperation, martial law, social work in armed conflict, armed conflict, social programmes.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	
1.1. Основні поняття та принципи соціальної роботи в умовах соціальної нестабільності.....	9
1.2. Класифікація та загальна характеристика збройних конфліктів	16
1.3. Аналіз проблемного поля та нормативно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах воєнного стану України	23
Висновки до 1 розділу	29
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	
2.1. Сучасні європейські та глобальні практики організації соціальної роботи в умовах збройних конфліктів	31
2.2. Діяльність органів державної влади України та громадських організацій у форматі цивільно-військової співпраці	37
2.3. Концепція проєкту «Фонд бойових мемів»	46
Висновки до 2 розділу	52
	54
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	
СПИСОК ПОСИЛАНЬ	57
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальна робота під час збройних конфліктів стає однією з рушійних сил допомоги населенню. Під час війни радикально змінюються соціальні статуси та становище громадян, з'являються нові вразливі групи населення. Стрімко зростає кількість осіб, які потребують соціальної підтримки та захисту. Міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій І. Верещук в ефірі телемарафону "Єдині новини" стверджує, що 170 тисяч українців втратили житло, а у 2,5 мільйона воно пошкоджено. З числа працездатного населення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – 66% не мають роботи. В контексті воєнного стану виникає особлива потреба у поглибленні знань у сфері організаційно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах збройних конфліктів. [25]

Розуміння нормативно-правових актів та організаційного забезпечення під час збройних конфліктів сприяє активній громадській участі. Широкий та детальний аналіз організаційно-правового забезпечення в умовах збройних конфліктів сприятиме осмисленню різних аспектів правового режиму воєнного стану, громадського порядку та інформаційної безпеки, а також усвідомленню громадянами своїх прав і свобод. Громадяни, котрі розуміють нормативно-правове поле, ефективно впливають на прийняття рішень, можуть висловлювати свої думки та пропозиції, а також взаємодіяти з владою для досягнення вирішення конфлікту. Після війни настає період відновлення та розвитку. Орієнтування в організаційних та правових питаннях покращує ефективність відновлення постраждалих територій, включаючи відновлення інфраструктури, соціального забезпечення, економіки та інших сфер життя. Міністерство розвитку громад і територій розпочало відбір проєктів для відбудови соціальної інфраструктури. Програма спрямована на будівництво або реконструкцію шкіл, дитячих садків, лікарень, адміністративних будівель, громадського житла та іншої критичної соціальної інфраструктури в 10 областях України.

Проблематика війни є чи не найбільш актуальною у соціальній роботі сучасної України. Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Міжнародний кримінальний суд визначив дефініцію: «збройний конфлікт має місце кожен раз, коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами і організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави». В Україні вид збройного конфлікту – це війна міжнародного характеру. Соціальні процеси, що відбуваються в умовах воєнного стану, накладають відбиток на організаційно-правове регулювання. Зокрема, актуалізують соціальну роботу, яка в умовах воєнного стану сучасної України, відбувається у цивільно-військовому форматі.

Війна вносить корективи у процеси навчання соціальних працівників, педагогів, роботу соціальних служб, діяльність громадських, благодійних та волонтерських організацій.

Організація соціальної роботи в умовах збройних конфліктів та військової соціальної роботи, її особливості, досліджувалися у працях: Bailey S, Matheson H, Coll, J., Rubin A, Weiss E, Fallon C., Hickey M., Low C., Pearce C., Leighton, R. A, Hillman K., Barber, I. та інші.

Питаннями готовності та кваліфікацій майбутніх фахівців соціальної роботи у надзвичайних ситуаціях та збройних конфліктах займалися вітчизняні науковці: В. Логвиненко, Е. Костишів, А. Лозинський (Формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах надзвичайних ситуацій), Ю. Стребкова (Підготовка соціальних працівників у контексті цивільно-військової співпраці (гендерний аспект)), Р. Сірко та О. Баклицька (Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх психологів до екстремальної діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід). О. Кравченко розглядала соціальну роботу в громаді в умовах війни.

Окрім того, Erjaves K, Volcic Z, Ghaderi C, Strong J, Weiss E та ін. розглядали проблеми безпеки жінок під час збройних конфліктів. Проте, питання організаційно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах воєнного

стану не є достатньо розробленим, а просте перенесення закордонного досвіду соціальної роботи під час воєнних дій не завжди підходить для українських реалій.

Практична актуальність. Укрінформ (Мультимедійна платформа іномовлення України) заявляє, що потенційний ризик захворіти внаслідок війни на такі психічні розлади, як депресія і посттравматичний стрес, мають понад 8,5 мільйонів українців. [32] Поганий настрій, тривожність, постійне відчуття небезпеки можуть стати причинами депресії. Президент України В. Зеленський у своєму виступі для латиноамериканських ЗМІ стверджує, що «без гумору жити неможливо... можна з'їхати із глузду. Ми воюємо стільки часу, воюємо проти "другої армії світу"...» [46] Проекти органів державної влади та громадських організацій відповідають потребам соціально-орієнтованої практики в сучасній Україні, однак питання гумору залишається не розкритим. Виникає нагальна потреба у підтримці психо-емоційного стану і розробки проєктів з використанням гумору.

Об'єктом дослідження виступає соціальна робота в умовах збройних конфліктів.

Предмет – організаційно-правове забезпечення соціальної роботи в форматі цивільно-військової співпраці.

Мета дослідження: з'ясувати особливості організаційно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах воєнного стану. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- розглянути класифікацію та дати загальну характеристику збройним конфліктам;
- визначити основні поняття та принципи соціальної роботи в умовах збройних конфліктів, зокрема воєнного стану в Україні;
- здійснити аналіз міжнародного та національного законодавства, що регулює соціальну роботу в умовах збройних конфліктів;

- дослідити діяльність органів державної влади та громадських організацій у форматі цивільно-військової співпраці;

- охарактеризувати діяльність сучасних європейських та глобальних практик соціальної роботи в умовах збройних конфліктів;

- розробити концепцію проєкту «Фонд бойових мемів».

Методи дослідження: Під час виконання кваліфікаційної роботи було використано сукупність загальнотеоретичних та емпіричних методів.

Теоретичні методи:

- аналіз літератури, законів, міжнародних та національних нормативно-правових актів, використовувався для написання двох розділів кваліфікаційної роботи;

- аналіз поняттєво-термінологічної системи застосовувався для формулювання дефініцій соціальної роботи в умовах соціальної нестабільності, а також для класифікації конфліктів;

- аналітичних публікацій та звітів діяльності організацій використовувався для дослідження соціальної роботи громадських, благодійних та волонтерських організацій під час воєнного стану на предмет їх доступності, законності та достовірності.

Емпіричні методи:

- спостереження був застосований для моніторингу діяльності веб-порталів державної влади та громадських організацій;
- опис використовувався для дослідження діяльності сайтів виконавчої влади;
- методи обробки емпіричних даних та інтерпретаційні методи було застосовано при написанні всієї кваліфікаційної роботи, зокрема для аналізу емоційно-психологічного стану під час війни.

Організаційні методи включають порівняльний та комплексний методи, які реалізовувалися шляхом зіставленням висвітлення роботи громадських, благодійних організацій в Україні, для підготовки наукової статті за темою кваліфікаційної роботи.

- аналіз і синтез отриманих даних з наукової літератури, законів та нормативних актів, їх систематизацію висвітлено у кожному пункті кваліфікаційної роботи;

- кількісні методи було використано для побудови діаграм, гістограм і таблиць напрямів діяльності громадських об'єднань в умовах воєнного стану.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні знань організаційного та правового забезпечення соціальної роботи в умовах збройних конфліктів у форматі цивільно-військової співпраці.

Практичне значення роботи полягає у вивченні особливостей міжнародного і національного законодавства, що регулюють соціальну роботу в умовах соціальної нестабільності, а також аналізі діяльності громадських організацій та органів державної влади у форматі цивільно-військової співпраці. Запропонований концепт проєкту націлений на адаптацію молодих людей до воєнних дій, полегшення сприймання негативних явищ, що породжує війна, шляхом підтримки гумористичного духу України.

Публікація. Результати дослідження соціальної роботи громадських, благодійних та волонтерських організацій були оприлюднені у № 44 фахового журналу з педагогіки «Освітній дискурс: збірник наукових праць».

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків та рекомендацій, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 69 сторінок (з них 58 основного тексту). Список використаних джерел містить 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Основні поняття та принципи соціальної роботи в умовах соціальної нестабільності.

Соціальна робота в умовах збройних конфліктів повинна діяти за окремими принципами та реалізовуватися особливими методами. Соціальна нестабільність накладає ряд вимог та обмежень на діяльність соціальних працівників. Під час соціальної нестабільності злагоджена робота всього суспільства розхитується, змінюються соціальні статуси та становище як окремої людини, так і суспільства в цілому, особливої гостроти набуває стан соціально незахищених верств населення. Організаційно-правове забезпечення у таких умовах дуже важливе, оскільки стрімко зростає кількість осіб, які потребують соціальної підтримки та захисту, тому вводиться воєнний стан для якнайкращого регулювання всіх соціальних процесів в умовах збройного конфлікту.

До переліку нормативно-правових актів з питань надзвичайної ситуації та воєнного стану включено: Кодекс цивільного захисту України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», постанову Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 року №733 «Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту», Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" та інші.

Кодекс цивільного захисту України надає визначення багатьом поняттям. Збройних конфлікт, що виникає на території держави підпадає від розуміння терміну «надзвичайна ситуація», адже це – небезпечна обстановка на окремій території, що характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною

подією, що призвела або може призвести до великої кількості загиблих і постраждалих. [8]

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» наводить визначення воєнному стану та описує його як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки...». [17]

В умовах соціальної нестабільності, загрози життю і здоров'ю громадян, соціальним працівникам треба розуміти такі терміни як «засоби цивільного захисту», «евакуація», «оповіщення про загрозу», тощо. Владні структури зобов'язані повідомляти про загрозу, інформувати про поточний стан надзвичайної ситуації, а також забезпечити шляхи виведення громадян у більш безпечні регіони. Організаційне забезпечення таких процесів часто покладається не лише на діяльність державних органів влади та місцеву інфраструктуру, а й на громадські організації. Волонтерські об'єднання та соціальні працівники долучені до цих процесів, вони на практиці роз'яснюють населенню важливість і особливості термінів соціальної нестабільності та доцільність проведення евакуації.

Під час війни і збройних конфліктів загалом, як правило виникають аварії, пожежі, та катастрофи. Соціальні працівники і волонтери активно долучаються до допомоги службам цивільного захисту. Отже, потрібно ознайомитися із особливостями цивільного захисту населення. Під засобами цивільного захисту слід розуміти «протипожежну, аварійно-рятувальну та іншу спеціальну техніку, обладнання, механізми, прилади, інструменти, вироби медичного призначення, лікарські засоби, засоби колективного та індивідуального захисту... ». [8]

Процес евакуації супроводжує будь-які збройні конфлікти. Евакуація – це «організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення».

Забезпечити виконання Конституції та законів України спільно з військовим командуванням, забезпечити прийняття та реалізацію правової системи заходів воєнного стану, оборони країни, захисту громадян, громадської безпеки і порядку, охорони об'єктів критичної інфраструктури, з метою захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, створюються тимчасові державні інституції – військові адміністрації. [17]

Основними завданнями військових адміністрацій є підготовка громади до оборони, забезпечення громадського порядку та безпеки цивільного населення, контроль за дотриманням правового режиму воєнного стану, забезпечення нормального функціонування населеного пункту або території. Волонтери, громадські організації, беруть безпосередню участь у реалізації цих завдань.

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 року №733 «Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту» стверджує, що «інформування населення у сфері цивільного захисту - доведення органами управління цивільного захисту через засоби масової інформації, телерадіомережі відомостей про надзвичайні ситуації, що прогножуються або виникли, з визначенням їх класифікації, меж поширення і наслідків, про способи та методи захисту від них, а також про свою діяльність з питань цивільного захисту, в тому числі з урахуванням особливостей оповіщення осіб з фізичними, психічними, інтелектуальними та сенсорними порушеннями». [16]

В умовах соціальної нестабільності, у тому числі воєнного стану, діють спеціальні служби цивільного захисту у співпраці з поліцією, МВС, транспортниками, медиками та психологами. Психологи в силу обмеженості

засобів та методів прикладної науки, не можуть справитися з подіями надзвичайних ситуацій; зокрема з організацією життєво-важливих процесів різних категорій населення, тому з'являється затребуваність у фахівцях соціальної роботи, які здатні аналізувати державну соціальну політику щодо соціальної роботи у надзвичайних ситуаціях, розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері, що пов'язані із соціальною нестабільністю і характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.

Як вище зазначалося, під час збройних конфліктів, актуальним є дотримання базових принципів захисту цивільного населення. Організаційно-правове забезпечення цивільного захисту визначається рядом нормативних документів. Аналіз національного законодавства, а саме Кодексу цивільного захисту України, показав, що захист населення здійснюється за наступними принципами:

- забезпечення державою конституційних прав людини, а також дотримання прав міжнародного гуманітарного права;
- застосування комплексного методу, для забезпечення захисту населення;
- визначення пріоритетності завдань, спрямованих на збереження життя та здоров'я осіб;
- максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- централізації управління, підпорядкованості та єдиноначальства;
- прозорості та вільного поширення та отримання інформації про стан захисту населення, у тих випадках, що не заборонені законом;
- добровільного залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту;

- відповідальності посадових осіб за отримання вимог законодавства з питань цивільного захисту. [8]

Міжнародний досвід соціальної роботи, зокрема етичні принципи та європейські цінності соціальної роботи висвітлюються у фахових виданнях. Широковідомими є публікації Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW). Федерація визначає перелік основних засад соціальної роботи, а принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності визначає центральними.

Глобальна заява про етичні принципи соціальної роботи визначає такі принципи.

- Перший принцип – це забезпечення справедливості та захисту прав людини. Мова йдеться про те, що організації та соціальні працівники, що працюють в надзвичайних ситуаціях повинні відстоювати права усіх постраждалих, особливу увагу приділяючи тим особам, які перебувають у зоні підвищеного ризику порушення прав людини. Вони повинні забезпечити надання необхідної допомоги справедливо, не дискримінуючи щодо статі, віку, етнічної групи, мови, віросповідання, тощо.

- Другим основним принципом – є залучення громади. Гуманітарні заходи повинні залучати місцеве постраждале населення, де це можливо. У більшості випадків надзвичайних ситуацій велика кількість людей виявляє резильєнтність (стресостійкість) і здатність підтримати постраждалих і брати участь у заходах з надання допомоги та відновлення.

- Принцип «не зашкодь». Будь-яка підтримка є важливим засобом допомоги людям у надзвичайних ситуаціях, але допомога також може завдати ненавмисної шкоди. Гуманітарні організації можуть зменшити ризик заподіяння шкоди різними способами, зокрема: переймати досвід інших та брати участь у роботі координаційних груп з метою мінімізації дублювання та прогалин у системі реагування; дотримуватися принципів оцінки, відкритості до контролю

та зовнішнього аудиту; стежити за постійним оновленням інформації про ефективну практику, засновану на доказах, тощо.

- Четвертим принципом виділяють «використання доступних ресурсів і спроможності». Навіть на ранніх стадіях надзвичайної ситуації важливо зміцнювати місцевий потенціал, підтримувати зусилля самопомоги та зміцнювати наявні ресурси.

- Іншим принципом є об'єднання систем підтримки. Цей принцип дозволяє створити більшу та стійкішу інтеграцію людей, а також забезпечить профілактику створення занадто одно орієнтованої системи соціальної підтримки. Наприклад, існуючі механізми підтримки громади, формальні чи неформальні шкільні системи, загальні медичні служби чи послуги та інші.

- Наступним принципом роботи у надзвичайних ситуаціях є створення багаторівневої підтримки постраждалим.

Діяльність соціального працівника, безперечно, повинна базуватися ще на принципах: визнання гідності (поважати всіх людей, але кидати виклик переконанням і діям тих, хто знецінює або стигматизує себе або інших); поваги до різноманітності; розбудови солідарності; доступу до справедливих ресурсів та ін.); заохочення права на самовизначення (соціальні працівники поважають і заохочують права людей на власний вибір і прийняття рішень, якщо це не загрожує правам і законним інтересам інших) та поваги до конфіденційності та приватності; ставлення людей як до цілісних осіб; професійної чесності. [61]

Міжвідомчий постійний комітет (МПК) є основним механізмом зі сприяння ухваленню міжвідомчих рішень з метою реагування на надзвичайні ситуації чи стихійні лиха. Керівництво МПК підготувало матрицю з рекомендаціями дій під час виникнення надзвичайної ситуації на початкових етапах, і також комплексне реагування на етапі відновлення та реабілітації. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації стверджує, що надзвичайні ситуації здійснюють вплив на людей по-різному, тому потрібні різні види підтримки. [6] Основним аспектом

управління діяльності соціальної роботи є створення багатоступінчастої системи додаткової підтримки, яка відповідає потребам різних груп, як показано на рис.1.

Рис.1. Піраміда інтервенцій з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій. (Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах в умовах надзвичайної ситуації)

Оскільки збройний конфлікт є надзвичайною ситуацією соціального характеру, дотримання задекларованих принципів соціальної роботи є особливо важливим. Організаційно-правове забезпечення соціальної роботи, що базується на загальних принципах, в умовах надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів зокрема, реалізується відповідно до особливостей конкретних соціально-політичних обставин. Стратегії воєнної безпеки України від 21 березня 2021 року визначає організаційно-правові заходи, які здійснюються в державі під час підготовки до збройного захисту та захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту проти України, під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, із заходами, що вживаються для підтримки України інституціями Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та їх державами-членами, іншими державами та міжнародними організаціями. [21]

Проте міжнародне законодавство оперує широким спектром понять, що стосуються збройних конфліктів.

1.2. Класифікація та загальна характеристика збройних конфліктів

Аби розпочати класифікацію збройних конфліктів та війни, треба визначити відмінності між цими поняттями. У статті 2 Женевських Конвенцій зазначається, що термін "збройний конфлікт" має ширший обсяг, оскільки його норми застосовуються не тільки у випадку проголошення війни, але й у будь-якому іншому збройному конфлікті. У класичному міжнародному праві, "війна" вимагає виконання певних критеріїв, таких як оголошення війни та розрив дипломатичних відносин. Однак, останнім часом держави ведуть збройні конфлікти без формального оголошення війни, зберігаючи дипломатичні та договірні відносини. Це призвело до використання терміну "збройний конфлікт" у міжнародних документах, замість "війна", який залишився використовуватися в контексті *jus ad bellum* («право на війну» стосується загальних умов, за яких держави мають право розв'язати війну або використовувати збройні сили, окрім самозахисту та дозволу ООН на використання сили).

Як зазначалось у підрозділі 1.1. соціальна робота в надзвичайних умовах тісно пов'язана з міжнародними благодійними організаціями та реалізується у межах гуманітарного права. У великому колі договорів Міжнародного гуманітарного права не знайдено нами визначення термінам «війна» та «збройний конфлікт». Однак, у першій справі Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Міжнародний кримінальний суд визначив дефініцію: «збройний конфлікт має місце кожен раз, коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами і організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави». [49]

Міжнародне гуманітарне право розділяє збройні конфлікти на дві категорії: міжнародні та неміжнародного характеру. Так, перші характеризують

війну між двома та більше державами, другі – використовуються для визначення озброєних сутичок та суперечок на території та в межах однієї держави.

За О. Сенаторовою [49] так звані інтернаціональні конфлікти, що «починаються як внутрішні, а після втручання третьої держави на боці повстанців (що заборонено класичним міжнародним правом) набули міжнародного характеру)». У сфері визначення конфліктів виникають складнощі, особливо щодо "асиметричних" ситуацій, де залучені недержавні суб'єкти (наприклад, у секторі Газа чи в Афганістані). Також дуже поширені сьогодні опосередковані (проху) конфлікти, коли одна держава контролює дії організованих збройних груп на території іншої країни. Визначення стану війни, учасників конфлікту та переможців стає все складнішим у сучасних умовах "глобальної війни з тероризмом" та різноманітних "інформаційних воєн", що супроводжують збройну боротьбу.

Незважаючи на усі політологічні вагання, Римський Статут Міжнародного кримінального суду, який встановлює кримінальну відповідальність за воєнні злочини, установив лише дві основні категорії конфліктів: міжнародні та неміжнародні. Таку класифікацію підтримує Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Термін "гібридна війна", яке зараз широко використовується, не має чіткого визначення або правового регулювання в Міжнародному гуманітарному праві, воно належить до політологічних понять. [20]

Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання визначає:

- Надзвичайна ситуація соціального характеру - порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене протиправними діями терористичного і антиконституційного спрямування, або пов'язане із зникненням (викраденням) зброї та небезпечних речовин, нещасними випадками з людьми тощо.

- Надзвичайна ситуація воєнного характеру - порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене застосуванням звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення, що її визначають в окремих нормативних документах. У цьому класифікаторі НС воєнного характеру не подано в подробицях, а лише зазначено на найвищому рівні деталізації з кодом 40000.

Основні завдання кризового втручання – попередити розвиток кризової ситуації, залагодити її, запобігти підвищенню ризику, надати конкретні інструкції отримувачу соціальної послуги щодо зменшення ризику, вирішення проблем, які спровокували кризову ситуацію. Такі завдання перегукуються з метою проєкту «Фонд бойових мемів», що також сприяє психо-емоційній адаптації до реалій війни, профілактиці виникнення депресійних розладів. [1]

Надзвичайні ситуації, що є причинами виникнення соціальної нестабільності, класифікують за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат і матеріальних збитків. Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначають чотири види надзвичайних ситуацій, що зазначені у таблиці 1. [1]

Таблиця 1.

Таблиця класифікацій надзвичайних ситуацій

Надзвичайні ситуації техногенного характеру	порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті унаслідок транспортної аварії (катастрофи), пожежі, вибуху, аварії з викиданням (загрозою викидання) небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин, раптового руйнування споруд; аварії в електроенергетичних системах, системах життєзабезпечення, системах телекомунікацій, на очисних
--	---

	спорудах, у системах нафтогазового промислового комплексу, гідродинамічних аварій тощо.
Надзвичайні ситуації природного характеру	порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, пов'язане з небезпечним геофізичним, геологічним, метеорологічним або гідрологічним явищем, деградацією ґрунтів чи надр, пожежею у природних екологічних системах, зміною стану повітряного басейну, інфекційною захворюваністю та отруєнням людей, інфекційним захворюванням свійських тварин, масовою загибеллю диких тварин, ураженням сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками тощо.
Надзвичайні ситуації соціального характеру	порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене протиправними діями терористичного і антиконституційного спрямування, або пов'язане із зникненням (викраденням) зброї та небезпечних речовин, нещасними випадками з людьми тощо.
Надзвичайні ситуації воєнного характеру	порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене застосуванням звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення, що її визначають в окремих нормативних документах.

Вітчизняна авторка Луцишин Г. розглядала особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. Дослідниця зазначає, що збройні конфлікти

можна умовно поділити на регіональні та локальні. Також авторка зауважує, що збройні конфлікти сучасності часто набувають затяжного характеру. [47]

Е. Кузьмін у дисертаційній роботі «Кваліфікація неміжнародних збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві: зарубіжний досвід» також розглядає проблеми класифікації збройних конфліктів. Автор вважає, що у сучасних умовах, перехід від класичних видів збройного насильства, які включають моделі традиційних міждержавних збройних конфліктів та збройних конфліктів неміжнародного характеру, породжує значні складнощі в правовій оцінці насильства. Особливу складність становить так званий "транснаціональний вимір" збройного насильства, що означає наявність "асиметричних" та "інтернаціоналізованих збройних конфліктів", а також "війни з тероризмом". Ці типи конфліктів часто створюють значні труднощі при класифікації їх в межах традиційного розподілу між міжнародними та неміжнародними збройними конфліктами. [39, с.1] Його стаття «Спірна класифікація деяких видів збройних конфліктів: постановка проблеми» піднімає ряд, важливих для соціальної роботи, питань. Проте, автор зазначає, що типологізація збройних конфліктів досі є проблемною, умовною і потребує оновлення. [39, с. 103]

Діяльність і організація соціальної роботи в Україні відбувається в умовах воєнного стану. Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Саме так цей термін визначається в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, прийнятому 12 травня 2015 р. Згідно з цим Законом воєнний стан вводиться Указом Президента і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Також тимчасово можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини

і громадянина та права юридичних осіб. Проте Закон забороняє застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. За спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади передбачена відповідальність. [21]

Вітчизняні військово-теоретичні погляди на оцінку російсько-української війни відображені в статті экс-секретаря Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) А. Парубія «Війна Росії проти України і світу». Автор впевнений, що Україна воює, і неоголошена війна, яка ведеться Росією проти нашої держави, визначається, як «гібридна», «нелінійна», або «війна керованого хаосу». Така війна поєднує військові, інформаційні, терористичні та інші агресивні дії, скоординовані з єдиного центру і спрямовані на досягнення визначеної стратегічної мети. [44]

На думку українського дослідника М. Воротнюка конфлікти нового покоління – це конфлікти на ґрунті сепаратизму, націоналізму та повстанства, які є явно асиметричними, а тому їх надзвичайно важко швидко вирішити, а в деяких випадках навіть неможливо. Їх особливістю є те, що більшість сучасних конфліктів мають затяжний характер. Ключовою особливістю еволюції міжнародних конфліктів останніх десятиліть стала неухильно зростаюча тенденція до постійної присутності збройного насильства, що підтверджується даними більшості існуючих баз даних про еволюцію конфліктів [27, с. 42].

Воропаєва Т. та Авер'янова Н. у статті «Росія – Україна: міждержавний збройний конфлікт неоколоніального типу» стверджують, що гібридна війна розпочалась ще задовго до 2014 року. Сусідня країна, вбачаючи справжню загрозу для своїх власних геополітичних планів, намагається відновити кордони СРСР та завадити інтеграції України у європейському напрямі. Авторки переконані, що події у Криму, на Сході України, а далі на всій її території дають підстави розглядати збройну агресію Росії як міждержавний збройний конфлікт неоколоніального типу. Отже, в Україні вид збройного конфлікту – це війна міжнародного характеру. [22, с. 265]

Російська пропаганда на міжнародному рівні намагається викривити уявлення про свій напад на Україну і використовує для цього підміну понять, показуючи війну в Україні як внутрішню збройну суперечку, а не як міжнародний збройний конфлікт. Під час інформаційних атак російські пропагандисти не покидають зусиль сформувати думку своєї невинуватості та непричетності до подій, що відбуваються на території України.

Волонтери, які співпрацюють з міжнародними та глобальними організаціями, стикаються з нерозумінням, а іноді відвертим ігноруванням очевидних фактів жорстокої агресії проти України з боку сусідньої держави (Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний Комітет Червоного Хреста).

Організаційне забезпечення соціальної роботи у мовах гібридної війни для соціальних працівників містить ряд загроз, які знижують мотивацію людей до активної участі у громадських організаціях, волонтерстві та цивільно-військовій співпраці. Проте, пріоритетним завданням державної політики у воєнній сфері залишається підвищення якості та інтенсивності спільної підготовки сил оборони до ведення стратегічних дій (стратегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, операцій сил оборони), участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Волонтери та громадські організації, які працюють в умовах війни та збройних конфліктів повсякчас наражаються на серйозну небезпеку. У бібліотеці Асоціації жінок-юристок України “ЮрФем” наведено не один приклад жорстокості окупаційної влади країни-агресора. На тимчасово окупованих територіях України поширена практика викрадень, що супроводжуються застосуванням тортур. Так, є приклади викрадення та взяття у полон волонтерів, які допомагали евакуювати людей з Маріуполя; вбивства російськими окупантами волонтерів на початку окупації Київщини; порушення безпеки зеленого коридору; прицільна атака по місцях евакуації Херсонщини. [23]

Організація технічних засобів, тих, що забезпечують відносну анонімність (телеграм канали) є корисним для організації соціальної роботи в умовах збройних конфліктів, зокрема під час повномасштабного воєнного вторгнення

російських військ в Україну. Однак, існує поняття «інформаційної війни», що тягне за собою використання важливої інформації противником. Малик Я. у статті «Інформаційна війна і Україна» визначає інформаційну війну як «форму ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними та іншими структурами), що передбачає проведення комплексу з нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної сфери, конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної безпеки». [43] Основним завданням міждержавної інформаційної війни є прямий негативний вплив на політичну владу держави, шляхом послаблення реальної та потенційної спроможності держави захищати власну безпеку, ускладненням внутрішнього розвитку та активного здійснення зовнішньої політики. Такий негативний вплив шкодить міжнародним відносинам, політичному іміджу, що призводить до послаблення правлячих еліт та встановленого нею соціально-політичного режиму.

1.3. Аналіз проблемного поля та нормативно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах воєнного стану України

Соціальна робота в умовах воєнного стану стає однією з рушійних сил допомоги населенню. Під час збройних конфліктів суттєво зазнають змін соціальні статуси та становище громадян, з'являються нові вразливі групи населення. Швидко збільшується кількість осіб, які потребують соціальної підтримки та захисту, виникає потреба у поглибленні знань у сфері організаційно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах збройних конфліктів. Україна є активним учасником міжнародних конвенцій, у тому числі: Женевських конвенцій та їх Протоколів, Загальної декларації прав людини, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях, Конвенція про поводження з військовополоненими, Конвенція про захист прав

людини та основоположних свобод та інші. Отож розпочнемо розгляд нормативно-правового забезпечення з міжнародного законодавства.

Аналіз міжнародного законодавства, що регулює соціальну роботу в умовах збройних конфліктів слід розпочати з Женевських конвенцій. Чинна версія Женевської конвенції була прийнята у 1949 році (перша – 1864 р.). Вона містить 4 взаємопов'язаних договори, що регулюють проблематику жорстокості під час збройних конфліктів. Це Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях, Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі, Конвенція про поводження з військовополоненими та Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Окрім договорів Женевська конвенція включає у себе ще три Додаткові протоколи, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (I), захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (II), про введення додаткової відмітної емблеми у вигляді Червоного хреста і Червоного півмісяця (III).

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях встановлює стандарти та заходи, спрямовані на поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях під час збройних конфліктів. Вона визначає права і захист, які повинні бути надані таким особам, включаючи медичну допомогу, поважне поводження та евакуацію. [11] Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі встановлює стандарти та заходи, спрямовані на поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали внаслідок корабельних аварій. Вона регулює медичну допомогу, евакуацію, поважне поводження та інші аспекти охорони здоров'я у військовому морському середовищі. [12] Конвенція про поводження з військовополоненими визначає стандарти і заходи, спрямовані на захист військовополонених під час збройних конфліктів. Вона встановлює права та гарантії для військовополонених, включаючи право на гуманне поводження, медичну допомогу, право на зв'язок з родиною та доступ до міжнародних гуманітарних організацій. [5] Конвенція про захист цивільного

населення під час війни встановлює стандарти та заходи, спрямовані на захист цивільного населення від наслідків збройних конфліктів. Вона визначає права та гарантії цивільного населення, включаючи право на захист від насильства, належне поводження, доступ до гуманітарної допомоги та медичної допомоги. [10]

Додаткові протоколи, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (I), захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (II), про введення додаткової відмітної емблеми у вигляді Червоного хреста і Червоного півмісяця (III) розширюють і доповнюють положення Конвенцій. Вони враховують нові виклики і ситуації, що виникають у контексті збройних конфліктів та гуманітарних криз. Так, Протокол I розширює захист учасників збройних конфліктів, включаючи громадянське населення, і встановлює додаткові норми щодо методів ведення війни, захисту цивільних об'єктів та гуманітарної допомоги [3]; Протокол II визначає норми, що застосовуються в збройних конфліктах, що не мають міжнародного характеру, і надає захист особам, які перебувають під юрисдикцією однієї держави [3]; Протокол III встановлює використання додаткової відмітної емблеми, такої як Червоний півмісяць або Червоний хрест, для позначення медичних та гуманітарних служб. Він надає захист медичному персоналу та об'єктам медицини в збройних конфліктах [4].

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (відома також як Європейська конвенція про права людини) була створена з метою захисту прав і свобод людини в Європі. Вона не прямо регулює збройні конфлікти, але в них важливою роллю грає Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який заснований на підставі Конвенції [9].

У контексті збройних конфліктів, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод набуває великого значення. Хоча Конвенція стосується загального захисту прав людини, її положення можуть бути застосовані і в ситуаціях збройних конфліктів. Навіть у таких складних умовах, де безпека та

стабільність під загрозою, основні права та свободи людини залишаються невід'ємними.

Учасники конфлікту, зокрема держави-члени Ради Європи, зобов'язані дотримуватися стандартів, закріплених у Конвенції, навіть у часи воєнних дій. ЄКПЛ виконує важливу роль у забезпеченні виконання цих зобов'язань, розглядаючи скарги громадян на порушення їх прав у збройних конфліктах. Рішення ЄКПЛ можуть вплинути на політику та практику держав, зокрема щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів.

Отже, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є важливим інструментом для забезпечення прав та свобод людини, як в мирний період, так і в умовах збройних конфліктів.

Конвенція про права дитини є міжнародним документом, прийнятим Генеральною Асамблеєю ООН, який закріплює основні права дітей та зобов'язує держави забезпечувати їх дотримання. Ця Конвенція має безпосередній зв'язок з збройними конфліктами з таких причин:

- Захист дітей від наслідків воєнних дій: Конвенція визнає, що діти у разі збройного конфлікту потребують особливого захисту та допомоги. Вона закликає держави забезпечувати безпеку, здоров'я та добробут дітей під час воєнних дій. Конвенція забороняє використання дітей у воєнних діях та вимагає захисту цивільних населення, зокрема дітей, від насильства, знущань та жорстокості.

- Захист прав дитини-переселенця: Збройні конфлікти можуть призводити до масового переміщення дітей та їх сімей. Конвенція про права дитини забезпечує захист прав дитини-переселенця, включаючи право на захист від насильства, доступ до освіти, медичну допомогу та відновлення сімейного зв'язку.

- Надання гуманітарної допомоги: Конвенція покликана забезпечувати дітям доступ до необхідної гуманітарної допомоги, такої як харчування, медична допомога, притулок та освіта. Вона визнає необхідність

міжнародного співробітництва для забезпечення цих потреб під час збройних конфліктів.

- Припинення дитячої війни: Конвенція про права дитини також вносить вагомий внесок у превентивні заходи та припинення дитячої війни. Вона надає основи для захисту дітей від вербування та використання в збройних конфліктах, а також стимулює зусилля врегулювання конфліктів шляхом діалогу та мирного вирішення суперечок [13].

Національне законодавство України регулює соціальну роботу в умовах збройних конфліктів та воєнного стану через різні закони та нормативні акти. Так, можна виділити нормативні документи, надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях. До цього переліку входять: Закон України "Про правовий режим воєнного стану", Закон України "Про соціальні послуги", Кодекс цивільного захисту, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, Конституція України.

Відповідно до цих документів, у разі надзвичайної ситуації чи збройного конфлікту, коли існує загроза життю чи здоров'ю людини, надаються соціальні послуги (консультування, притулок, догляд, короткострокове розміщення, матеріальна допомога, транспортні послуги тощо) [18]. Надавачам соціальних послуг в умовах воєнного стану надаються додаткові зобов'язання, такі як забезпечувати найкращі інтереси одержувачів таких послуг, проводити навчання працівників, які надають соціальні послуги, взаємодіяти з іншими суб'єктами системи надання соціальних послуг та юридичними особами, організаціями, установами та фізичними особами, які в межах своїх можливостей надають підтримку вразливим верствам населення, допомагати у вирішенні соціально-побутових проблем, у тому числі представлення інтересів отримувачів соціальних, тощо.

В Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України зазначено, що під час міжнародних збройних

конфліктів застосування норм припиняється із загальним закінченням воєнних дій, а на окупованій території - із закінченням окупації, за винятком застосування щодо осіб, чиє звільнення, репатріація або влаштування будуть здійснені після цих строків. Ці особи мають перебувати під захистом відповідних положень Женевської конвенції та I Додаткового протоколу аж до їхнього звільнення, репатріації або влаштування. [15] Цей нормативний акт передбачає комплексний підхід до захисту осіб, пріоритетом якого є збереження життя та здоров'я людей. Він також встановлює централізацію управління та принцип відповідальності державних службовців. Цей закон сприяє забезпеченню прозорості інформації та добровільності участі громадян у заходах цивільного захисту. [15]

Основне завдання МГП - захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак. [15]

Існує ряд нормативних документів, де зазначається належне надання допомоги відповідно до правової дії воєнного стану. Так, Закон України Про волонтерську діяльність, виділяє три основні напрями роботи волонтерських об'єднань у період дії воєнного стану:

- надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, у результаті соціальних конфліктів, нещасних

випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України;

- надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації. [14]

Висновки до 1 розділу

Підсумовуючи теоретичні підходи до вивчення соціальної роботи в умовах збройних конфліктів, хочемо сказати, що вони є зазначені у багатьох законах та нормативних актах України. Таких як: Закон України "Про правовий режим воєнного стану", Закон України "Про соціальні послуги", Кодекс цивільного захисту, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, Конституція України. Ці закони накладають додаткові зобов'язання на надавачів соціальних послуг, проте основним їхнім завданням залишаються найкращі інтереси громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Аби добре розбиратися в правових питаннях соціальної роботи у період дії воєнного стану, недостатньо вивчати та спиратися на один законодавчий документ, так як соціальна робота є багатоступінчастим видом діяльності. Для розуміння всіх аспектів роботи соціального працівника в умовах соціальної

нестабільності також варто вивчати міжнародні конвенції та статuti, слідкувати за їх інтеграцією та прийняттям в Україні.

Розглянувши основні поняття та принципи соціальної роботи в умовах соціальної нестабільності, можемо стверджувати, що варто користуватися національною термінологією, оскільки всі новини та сповіщення будуть прописані та оголошені нею. До основних принципів та установок роботи соціального працівника у період дії воєнного чи надзвичайного стану залишаються основоположні, конституційні права і свободи громадян.

Аналізуючи концепції міжнародного гуманітарного права (МГП), ми дійшли до розуміння різниці між терміном «війна» та «збройний конфлікт», при тому, що конкретного визначення ніде не зазначено. Збройний конфлікт ширше поняття, оскільки не вимагає оголошення нападу та розривання дипломатичних відносин. Війна, у той же час, навпаки – потребує виконання певного ряду критеріїв. Однак, не зважаючи на те, чи оголошена війна чи відбувається збройний конфлікт, держави (які беруть участь у протистоянні) чи озброєні сторони (якщо це внутрішній конфлікт) повинні дотримуватися Конвенцій, що є ратифікованими у їхній країні. Зазвичай це Женевські Конвенції та Додаткові протоколи до них, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Конвенція про права дитини.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІТРИМКИ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1.Сучасні європейські та глобальні практики організації соціальної роботи в умовах збройних конфліктів

За Савостіковою К., проблема адаптації міжнародного досвіду в українській соціальній роботі складається з кількох аспектів. По-перше, існує негативний стереотип щодо соціальної роботи в Україні, яка розглядається як однобічна та спрямована лише на допомогу незахищеним верствам населення. Це негативно впливає на репутацію та суспільне сприйняття професії соціального працівника в суспільстві.

Другий аспект – нерозуміння методології та нехтування суттєвими національними відмінностями та способами мислення. Культурні, політичні та історичні відмінності між країнами ускладнюють порівняння соціальної політики та систем соціального страхування. Застосування безпосередньо імпортованих методів і підходів без належного врахування контексту може призвести до проблем щодо їх ефективності та прийнятності в українському суспільстві.

Третій аспект стосується відмінностей у традиціях, культурах, політичних системах і рівнях розвитку між країнами. Кожна країна має власну модель соціальної політики, яка відповідає її потребам і ресурсам. Тому просте копіювання чужої системи без належного аналізу та коригування може призвести до неадекватної та неефективної ситуації в українському суспільстві. [48, с. 44]

Війна в Україні та соціальні зміни останнього десятиліття підвищили важливість розвитку соціальної роботи, соціального захисту та соціальної допомоги, особливо питання актуальності військової соціальної роботи. У сучасному контексті під нею слід розуміти різновид спеціалізованої соціальної діяльності, що допомагає знайти всебічну підтримку та шляхи до духовного

зцілення для військовослужбовців та тих, хто потребує соціального захисту і має відношення до війни. [28, с. 22]

Ефективний розвиток військової соціальної роботи в Україні, безперечно, потребує залучення світового досвіду та практик, що успішно застосовуються в інших країнах. Аналіз та модифікація такого досвіду допоможе визначити найкращі методи та підходи щодо забезпечення підтримки та соціального забезпечення військовослужбовців та їх сімей. Розглянемо приклади організації такої роботи.

Розглядаючи міжнародні практики військової соціальної роботи, варто розпочати з досвіду Ірландії. Професійна соціальна робота була вперше запроваджена в Збройних силах цієї країни в 1992 році. Ця служба була створена у відповідь на загальновизнані прогалини в соціальному забезпеченні військовослужбовців та членів їхніх сімей, сформована в умовах жорсткої економії та політичного лобіювання. У книзі «Підхід до військової соціальної роботи в Республіці Ірландія» (The Approach to Military Social Work in the Republic of Ireland), простежується розвиток служби професійної соціальної роботи та розглядаються законодавчі, політичні та нормативні акти, які вплинули на її підхід до військової практики. На прикладах конкретних ситуацій показано актуальні проблеми, етичну напруженість та різні практичні втручання, що застосовуються у військовій соціальній роботі Ірландії. [58]

Посібник із військової соціальної роботи (Handbook of Military Social Work) пояснює, як соціальні працівники та студенти можуть отримати знання, необхідні для кращого обслуговування військовослужбовців, національної гвардії та резервістів, ветеранів та їхніх родин. Ця книга досліджує різноманітні проблеми, сильні сторони та втручання, з якими стикаються соціальні працівники, працюючи з цією унікальною групою людей. Він охоплює такі питання, як військова культура, психічне здоров'я, перехід ветеранів до цивільного життя та наслідки для сім'ї, а також пропонує практичні застосування та рекомендації для роботи з цією групою. Також включено приклади з

реального життя, запитання для обговорення та корисні ресурси для підтримки військовослужбовців та їхніх сімей. [65]

У Канаді протягом майже 80 років організаційних і суспільних змін ця професія, що складається з приблизно 200 цивільних і військових соціальних працівників, прагнула поєднати потреби людини з потребами служби. Соціальні працівники Збройних сил Канади тісно співпрацюють з іншими надавачами допомоги, проводять профілактичні програми, скринінги та оцінки, відстоюють інтереси або надають клінічні послуги, допомагаючи військовослужбовцям та їхнім сім'ям впоратися з унікальними вимогами військової служби. [63]

Соціальна робота як професія широко відома у Великій Британії, особливо у зв'язку із забезпеченням добробуту та захисту дітей. Значно менше відомо про роль соціальної роботи в армії. Військові соціальні працівники - це або військовослужбовці у формі, або цивільні особи, найняті безпосередньо Міністерством оборони, або за контрактом для надання соціальних послуг. Військові соціальні працівники працюють у службах охорони здоров'я та соціального забезпечення, надаючи підтримку військовослужбовцям, а також, залежно від їхньої ролі та повноважень, з сім'ями. Міністерство оборони є великою організацією з окремими видами збройних сил, кожен з яких має свою власну структуру і процеси. [64]

Професійна військова соціальна робота почалася в 1976 році в Збройних Силах Фінляндії. Зараз (станом на 2022 рік) в організації працюють 22 військових соціальних працівники. Соціальна робота гарнізонного військового району здійснюється під керівництвом Командування Національної оборони. Окрім призовників, військово-соціальна робота також проводиться з найманим персоналом, резервістами та солдатами, які беруть участь в бойових операціях. Соціальна робота військовослужбовців є складовою частиною цілісної системи роботи з населенням, де відділ соціального захисту займається психологічними та соціальними питаннями. Завдяки державним соціальним службам і комплексному соціальному забезпеченню Фінляндії військовим організаціям не потрібно самостійно організовувати всі служби підтримки, але сили оборони

можуть покладатися на соціальні та медичні послуги, які надає державний сектор. [66]

Військова соціальна робота ще не існує в Японії, однак планується її розвиток. У книзі «Поточний стан військової соціальної роботи в Японії» (Current Status of Military Social Work in Japan) розглядається поточний стан її розвитку в Силах самооборони Японії, окреслено дії, які необхідно здійснити для створення військової соціальної роботи в Японії. Наразі у державі обговорюється потреба в соціальних працівниках, зокрема, у сфері профілактики самогубств та підтримки сім'ї. [69]

Адаптація роботи соціальних працівників до особливої культури військових є важливим аспектом. Дослідники зазначають, що кожен рід військ має свою місію, свій словниковий запас (лексику) і ключові цінності, які сприяють спілкуванню та формуванню згуртованості серед його членів. Це означає, що працівники, які розуміють особливості військової культури, здатні надавати більш ефективні послуги. На основі дослідження військово-медичного корпусу ми створили таблицю програм, практик, моделей військової соціальної роботи, що поширені у світі. [57]

Таблиця 2.

Соціальна робота у збройних конфліктах: Міжнародні практики

Держава	Практика	Загальна характеристика
Велика Британія	Модель "Combat Stress"	Надання психологічної допомоги ветеранам, які страждають від посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем.
Ірландія	Модель "The Organisation of National Ex-Service Personnel"	Надання підтримки: соціальна та психологічна військовим та їх сім'ям; допомога у реабілітації ветеранам.

Німеччина	Модель "Bundeswehr Social Services"	Надання підтримки: психологічної, соціальної та медичної для військовослужбовців та ветеранів, включаючи допомогу у професійній реабілітації.
Італія	"Comitato Italiano per il Supporto ai Combattenti"	Сприяння у наданні доступу до медичних послуг ветеранам та активним військовослужбовцям, а також допомога у реабілітації та соціальної інтеграції.
Ізраїль	"Soldiers Rehabilitation Center"	Допомога у реабілітації ветеранів, які страждають від фізичних, психологічних та соціальних проблем, зокрема надаються послуги медичного лікування, психотерапії, реабілітації та підтримки.
США	Veterans Affairs	Медична допомога, психологічна підтримка, професійна реабілітація та інші види послуг для військових, які повертаються із збройних конфліктів.
	"Wounded Warrior Project"	Комплексна підтримка ветеранам з фізичними та психічними травмами, у тому числі медична допомога, психологічна підтримка, реабілітація та програми соціальної адаптації.
Корея Південна	"Korean Veterans Health and Welfare Corporation"	Надання послуг медичної та соціальної підтримки військовим, у тому числі психологічну допомогу, професійну реабілітацію та пенсійні послуги.

Індія	"Ex-Servicemen Contributory Health Scheme (ECHS)"	Надання доступу до системи медичного страхування та послуг для військових та ветеранів, що забезпечує доступ до медичної допомоги та лікування в громадських та військових закладах охорони здоров'я.
-------	---	---

Відзначимо важливість гендерної складової організації соціальної роботи в умовах збройних конфліктів. Окрім допомоги активним військовослужбовцям, ветеранкам, міжнародна військова соціальна робота розглядає допомогу жінкам, що постраждали внаслідок воєнних дій. У книзі «Діти, народжені внаслідок зґвалтувань під час війни – аналіз з гендерно-чутливої та психосоціальної точки зору» (Children Born of Wartime Rapes – an Analysis from a Gender-Sensitive and Psychosocial Perspective) визначається одна з найстрашніших проблем жінок під час війни. Масові зґвалтування та сексуальне насильство продовжуються як частина широкої стратегії конфлікту та війни і задокументовані як у минулих, так і в теперішніх війнах. Внаслідок цих нападів народжуються діти. Матері та їхні діти, народжені війною, представляють глобальну епідеміологічну групу жертв у післявоєнних країнах, чий психосоціальні тягарі, такі як соціальна ізоляція та стигматизація, а також патерни та ресурси переживання, до цього часу залишалися поза увагою психосоціальних досліджень. [60]

Автори книги «Життя з гріхами своїх батьків: аналіз саморепрезентації підлітків, народжених внаслідок військового зґвалтування» (Living With the Sins of Their Fathers: An Analysis of Self-Representation of Adolescents Born of War Rape) пишуть, що діти, народжені внаслідок воєнного зґвалтування, продовжують залишатися забороненою темою в багатьох післявоєнних суспільствах. Вони публікують дослідження, яке ґрунтується на глибинних інтерв'ю з одинадцятьма підлітками, народженими внаслідок воєнного

згвалтування в Боснії і Герцеговині. Основною метою такого дослідження є спроба показати, як ці підлітки уявляють себе та свої життєві ситуації у подальшому житті. [58]

Книга «Зміна впливу війни на життя жінок і сім'ї» (The shifting impact of war on women's lives and families) описує зміну статусу жінки у суспільстві. Жінки під час війни стають вразливою категорією населення для соціальної роботи, але у випадку описаному в книзі, жінок розглядають як військовослужбовців. Жінки-військовослужбовці грають важливу роль у воєнних конфліктах. Вони виконують бойові завдання, допомагають забезпечувати безпеку та медичну підтримку. Участь жінок у війнах також впливає на суспільство, розширюючи їхні можливості в різних професіях і змінюючи традиційні гендерні ролі. Подружжя військовослужбовців також стикаються з викликами та змінами у своєму житті під час воєн. Тривалі війни, розгортання та переїзди можуть впливати на стабільність і благополуччя сімей. Програми підтримки для подружжя військовослужбовців стали важливими чинниками у полегшенні викликів сучасного світу та військової соціальної роботи. [68]

2.2. Діяльність органів державної влади та громадських організацій у форматі цивільно-військової співпраці.

У період війни та збройних конфліктів велике значення набуває підтримка населення, органів державної влади та військових сил для протистояння ворогу. У період повномасштабних воєнних дій в Україні, громадяни нашої держави продемонстрували здатність до швидкої самоорганізації та ефективної співпраці між собою та з громадськими об'єднаннями.

У соціальній роботі під час воєнного стану можна виділити такі напрямки діяльності організацій: гуманітарна допомога (надання продуктів та предметів першої необхідності, співпраця з медичними закладами та інше); допомога армії

(варто зауважити, що волонтерські збори коштів іноді більш оперативно покривають фінансові потреби під час російсько-української війни ніж потужні міжнародні організації); грошова допомога постраждалим від війни; соціально-психологічна підтримка та юридичне консультування; проведення евакуації з місць небезпеки; інформаційне та організаційне забезпечення цивільно-військової співпраці.

Важливою складовою діяльності соціальної роботи є співпраця та прямий обмін інформацією з Міністерством соціальної політики України. Міністерство надає своєчасну та актуальну інформацію про надання різноманітних послуг, включаючи субсидії, різні види виплат, соціальне забезпечення, гуманітарну допомогу тощо. На офіційному порталі Міністерства можна ознайомитися з останніми новинами та інформацією про нові соціальні проєкти. Тому для отримання актуальних даних про соціальні послуги, які надають громадські організації, основним джерелом очікуваної інформації є офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. Сайт Мінсоцполітики містить інформація про співпрацю з громадськими організаціями, як у розділі новин так і за тематичними вкладками.

Організації, які займаються волонтерством, часто співпрацюють з міжнародними фондами. Органи виконавчої влади спільно з міжнародними організаціями створюють потужну інформаційну підтримку такої співпраці. Український уряд у партнерстві з Фондом народонаселення ООН (UNFPA) активізував центри допомоги в населених пунктах, де проживають постраждалі від війни. Інформація про їх діяльність широко представлена на Платформі допомоги врятованим. Платформа розкриває статистику роботи різних організацій, таких як Міністерство соціальної політики, Міністерство ДСНС, Міністерство внутрішніх справ, Державна поліція, Офіс Генерального прокурора, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти та ін. , Міністерство у справах ветеранів, Українське жіноче агентство, Українське агентство у справах біженців, Міжнародна організація з міграції Україна, Комітет Європейських представництв України, ГО «Ла Страда-Україна», ГО

Асоціація жінок-юристів «Юрфем» та ін. Платформа допомагає у запобіганні домашньому насильству, торгівлі людьми, сексизму, а також надає гуманітарну, юридичну та медичну підтримку. У дев'яти містах України запрацювали Центри допомоги постраждалим. На сайті платформи можна отримати актуальну інформацію про першу психологічну допомогу, юридичну та фінансову підтримку. [45]

На період дії воєнного стану Міністерство оборони України надає відповідну актуальну інформацію. Міністерство оборони України підтримує роботу Мілітарі Медіа Центру – медіа-платформи та видає брошуру «У разі надзвичайної ситуації чи війни», в якій описано алгоритм дій у такій ситуації. Урядовий контакт-центр у співпраці з Міноборони надає інформацію про: мобілізацію, розшук зниклих безвісти, докази російсько-української війни, безоплатну правову допомогу, розмінування території України, протидію домашньому насильству та торгівлі людьми, офіційну платформу гуманітарної допомоги «СпівДія». [19]

Міністерство внутрішніх справ України активно поширює актуальну інформацію та новини, пов'язані з їхньою сферою діяльності. На офіційному веб-сайті Міністерства доступні дві гарячі лінії: "Телефон довіри для учасників АТО/ООС" та "Телефонна гаряча лінія Міністерства внутрішніх справ України". Департамент комунікацій МВС України створив комплект ключових рекомендацій для школярів щодо поведінки під час воєнних дій, які були опубліковані у "Абетці безпеки школяра середньої школи". Крім того, МВС України активно співпрацює з Всеукраїнською програмою ментального здоров'я "Скажи чесно, ти як?", яка була започаткована Оленою Зеленською. На веб-сайті програми "Ти як?" зібрані корисні поради та контакти, які можуть допомогти людям самим собі та їхнім близьким у складних ситуаціях. [55]

Міністерство у справах ветеранів України відповідає за координацію різних видів соціальної допомоги, що надаються ветеранам. Ці види допомоги включають наступні аспекти:

- Визнання статусу ветерана: Міністерство займається встановленням статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю, учасника війни та члена сім'ї загиблого військовослужбовця.
- Медична допомога та реабілітація: Міністерство забезпечує доступ ветеранів до безкоштовних ліків, протезів, санаторно-курортного лікування та психологічної реабілітації.
- Житло та земля: Міністерство надає підтримку ветеранам щодо житлових потреб, включаючи ремонт житла, пільги на комунальні послуги, кредитування та надання земельних ділянок.
- Соціальна та професійна адаптація: Міністерство здійснює заходи для забезпечення трудових прав та гарантій ветеранів, організує професійне навчання та підвищення кваліфікації.
- Пільги та знижки: Міністерство надає різні види пільг, такі як пільги на проїзд, навчання та комунальні послуги, для полегшення життя ветеранів та їх сімей.

Крім того, Міністерство співпрацює з Системою безоплатної правової допомоги, спільно з Українським інститутом книги проводить конкурси культурно-мистецьких проєктів, а також анонсує реєстрацію для участі у національній збірній Invictus Games-2023.

У липні 2020 року була опублікована «Докрина цивільно-військового співробітництва». У цій доктрині громадські організації і структури влади поєднуються як об'єкти цивільного середовища задля підтримання належного рівня цивільно-військової взаємодії. Доктрина військово-цивільного співробітництва України визначає основні принципи та основи координації та взаємодії військово-цивільних органів у період воєнного стану, що сприяє ефективній протидії загрозам та захисту національної безпеки. Разом з тим, наукових розробок цивільно-військової співпраці недостатньо. [31]

Безперечно, органи державної влади у співпраці з громадськими організаціями сприяють ефективному застосуванню послуг соціального характеру для підтримки населення в умовах воєнного стану. Однак, важливим вектором соціальної роботи є саме громадські, благодійні та волонтерські організації. Так, за результатами опитування громадської думки Центру Разумкова, станом на початок липня 2021 року, що громадським організаціям довіряло 47% українців, волонтерським – майже 64%. Проте, в серпні 2022 року (після початку повномасштабного вторгнення), останній показник склав 84,5% громадян. [30]

Таким чином, громадські, благодійні та волонтерські організації можна поділити за рівнем надання їх допомоги: власне українські, міжнародні та глобальні. У таблиці наведено найбільш популярні організації, регіон надання допомоги, а також основні напрями діяльності.

Таблиця 3.

Рівні допомоги та напрями діяльності громадських, благодійних та волонтерських організацій

Назва організації	Регіон	Напрями діяльності
Повернись живим	Україна	- Забезпечення військових обладнанням; - Посилення війська (фонд розробив для посилення армії мобільний комплекс спостереження, індивідуальні та групові комплекти розмінування, графічно-розрахунковий комплекс ARMOR, інклінометр, макет артилерійського озброєння); - Військові навчання; - Вивчення питань оборонної здатності;

		- Реабілітація військових та сприяння ветеранських ініціатив; - Рекламні матеріали та креативні проєкти; Проєкти з брендами, партнерами, волонтерами; - Правові питання у сфері обороноздатності.
Фонд Сергія притули	Україна	Розділяє свою роботу за цільовими категоріями: цивільне населення та військові. Фонд спеціалізується на допомозі Силам оборони України та постраждалим від російсько-української війни. Здійснює діяльність з придбанням та постачанням бойових матеріалів (автомобілів, безпілотних літальних апаратів, тепловізорів, рацій, екіпірування, медикаментів).
Future for Ukraine	Україна	- Медичний напрямок; - Допомога дітям; - Допомога жінкам; - Гуманітарна допомога.
Солом'янські котики	Україна	«Котики» займаються двома основними напрямками діяльності: навчанням домедичної допомоги (підрозділ «Медичних котиків»); розмінуванням — комплектацією саперних підрозділів потрібними спорядженнями.
UNITED24	Україна	- Допомога Збройним Силам України; - Гуманітарна, медична допомога і допомога дітям; - Відновлення інфраструктури;

		- Цифрова та інформаційна протидія збройній агресії; - Сприяння прискоренню інтеграції України в інтернаціональний цифровий простір, у тому числі через створення нової мультимедійної платформи, державного іномовлення «UNITED 24. - Проведення інформаційної кампанії в Україні та за її межами для просування цілей, інструментів і концепцій національного бренду «UNITED 24».
БФ "Карітас Україна"	Україна	- Адвокація; - Програми охорони здоров'я; - Робота з дітьми, молоддю та сім'ями; - Соціальна проблема міграції; - Допомога людям з інвалідністю; - Гуманітарні програми; - Розбудова громад; - Благодійні акції.
Лікарі Без Кордонів Médecins Sans Frontières	Міжнародний/глобальний	Надає безкоштовну гуманітарну та надзвичайну медичну допомогу населенню, яке постраждало в результаті збройних конфліктів, голоду, епідемій, вимушеної міграції, стихійних лих.
Міжнародний медичний корпус/	Міжнародний/глобальний	Передача гуманітарної допомоги, ремонт прилистіків, доступ до медичних товарів та послуг, психосоціальної підтримки, умов побуту, санітарії.

International Medical Corps		
Mercy Corps/Корпус Милосердя	Глобальний	В Україні: екстрена грошова допомога; - Евакуація; - Фінансування місцевих організацій, які краще знають потреби населення. Загальні напрями діяльності: сільське господарство, продовольча безпека, гендерна рівність, освіта, мир та конфлікт та інші.
International Committee of the Red Cross/Міжнародний комітет Червоного Хреста	Глобальний	- Підтримка охорони здоров'я та медична допомога; - Задоволення базових потреб (гуманітарна допомога); - Критично-важлива інфраструктура та невідкладна допомога з житлом; - Захист життя та гідності (робота з військовополоненими, розшук зниклих та підвищення кваліфікації ДСНС).
UNICEF/ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН)	Глобальний	- Психосоціальна підтримка дітей та батьків; - Здоров'я та харчування; - Освіта та розвиток; - Безпека під час воєнних дій.

Різновидом організаційно-правового забезпечення як соціальної роботи, так й інших видів діяльності є поширення інформації через соціальні мережі.

Зараз на піку популярності та обговорення є Twitter, Telegram, Instagram, YouTube. Однак, аби не стати жертвами інформаційно-психологічних операцій у мережі Інтернет, потрібно користуватися офіційних каналах у цих веб-порталах, де розміщується актуальна та правдива інформація (наприклад Zelenskiy / Official channel of the President of Ukraine у мережі Telegram).

2.3. Концепція проєкту «Фонд бойових мемів»

В Українському інституті майбутнього визначають, що станом на травень 2023 року, психоемоційний стан українців суттєво погіршився. Чимала кількість опитаних громадян зараз відчуває ряд негативних емоцій більше ніж у лютому 2023 року. Психологи трактують такі емоційно-психологічні стани, як переддепресійні. Так, у діаграмі показано різницю відповідей респондентів у лютому і травні цього року. [32]

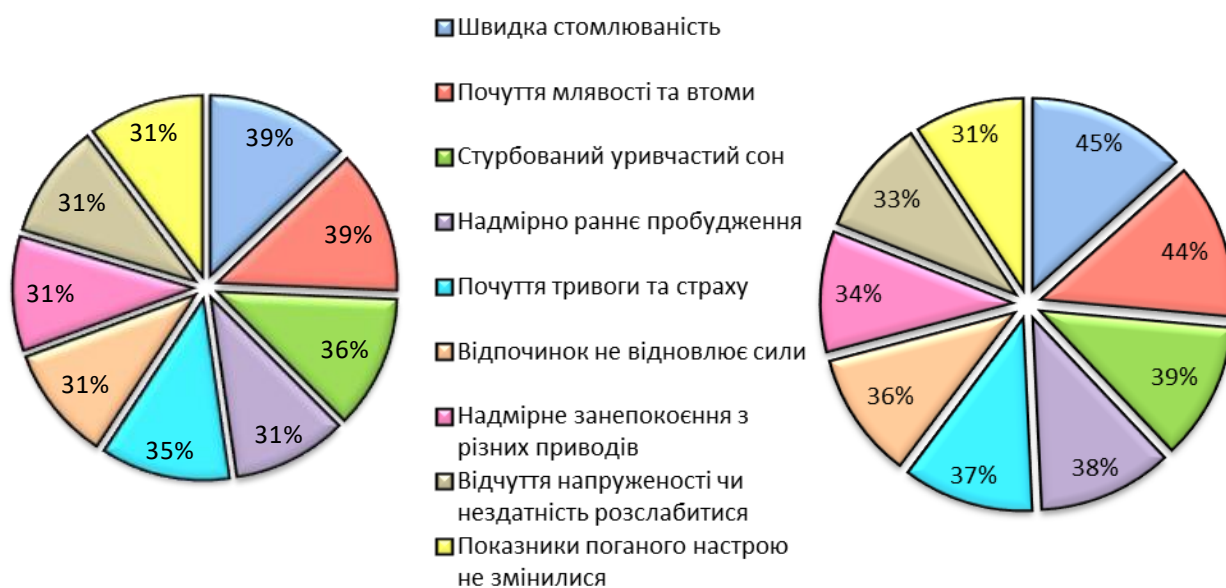

Рис.2. Оцінка емоційно-психологічних станів і настроїв українців станом на лютий і травень 2023 р.

Наукові дослідження, стосовно гумору та його впливу на емоційно-психологічний стан людини, висвітлені в інтернет-журналі Platforma. Гумор значною мірою впливає на емоційний стан людини, знижуючи рівень негативних емоцій і викликаючи позитивні. Ці ефекти допомагають людям краще справлятися з труднощами і сприймати події менш травматично. [37]

Відповідно до теорії Пітера Макгроу з Університету Колорадо, гумор часто походить від негативних ситуацій або ситуацій, які можуть бути негативними. Жарти, навіть на травматичні або деструктивні теми, можуть викликати сміх або страх, залежно від поєднання моральної загрози, емоційної безпеки та психологічної відстороненості.

Згідно з дослідженнями клініки Майо, сміх зменшує біль, підвищує рівень ендорфінів, розслабляє, стимулює кровообіг, запобігає депресії та покращує настрій. Наукові дослідження гумору продовжують розкривати різні його аспекти та вплив на людину. Наприклад, вчений Університету Західної Кароліни Томас Форд досліджував роль гумору на війні і дійшов висновку, що сміх є антитезою страху та тривоги. Це психологічний механізм, який запобігає сміху і страху одночасно. Тому гумор може слугувати засобом деескалації та розрядки напруги у складних ситуаціях, таких як війна. [37]

Гумор має соціальний вимір. Він здатний гармонізувати стосунки між людьми, сприяти позитивному спілкуванню та формуванню взаєморозуміння. Гумор може створити спільність і гармонію в групах людей навіть у найважчих ситуаціях. Він здійснює позитивний вплив на психологічне, фізичне та соціальне благополуччя людини.

Військовий гумор завжди був важливою частиною військового життя. У боях, коли напруженість і стрес досягають свого піку, гумор стає необхідним інструментом для зменшення шкідливих наслідків конфлікту та підтримки бойового духу. Приклади військового гумору включають окопні газети та фронтові журнали, видані під час Першої світової війни. Ці видання, які редагували окремі особи і навіть самі солдати, були сповнені гумору, сатири та іронії. У цих журналах автори могли вільно висловлювати свої думки про війну і ворога, жартувати в межах дозволеного. Вони не тільки підтримували бадьорість солдатів, а й вносили розраду в їх нелегке життя. Такі публікації також були джерелом новин для військових, які не завжди мали доступ до офіційної інформації.

Остап Українець, письменник, у статті інтернет-журналу Platforma пише: «Війна абсолютно нетривіальний досвід для будь-якої людини та можливість побачити речі, які за інших обставин ми б не побачили. Оскільки гумор — це найчастіше невідповідність реакції очікуванням, — жарти воєнного часу смішні до божевілля». [37]

Президент України Володимир Зеленський під час спілкування з представниками латиноамериканських ЗМІ пояснив своє ставлення до гумору під час війни: «українці така нація, що ставляться до всього серйозно, але жартують дуже багато. Стільки мемів зараз з'явилося, починаючи з крейсера москва... Ну можна ж з'їхати з глузду, стільки часу воюємо проти другої армії світу.. от навіть зараз я говорю "друга армія світу" , а мені вже смішно, а якщо б у мене не було почуття гумору, то я б дуже серйозно до цих слів ставився і ми б дуже боялися». [46]

Розповіді про те, як киянка збила ворожий дрон банкою огірків, як роми вкрали у росіян танк, як вороги блукали під Чорнобаївкою змусили нас задуматися про важливість гумору в наших реаліях. Так, ми створили концепт проєкту «Фонд бойових мемів» про жарти збройного конфлікту, російського вторгнення та воєнного стану в Україні.

Отже, метою проєкту – є адаптація молодих людей до воєнних дій, шляхом підтримки гумористичного духу України, а також профілактика виникнення депресивних розладів у людей, які перебувають в умовах війни. «Фонд бойових мемів» має на меті залучення уваги молоді до важливої теми війни, а також створення, збирання та зберігання картинок жартівливого характеру, що створюють велике значення для національної єдності та ідентичності українського народу.

Об'єкт – комунікація молоді та актуальність мемів в контексті війни в Україні. Предмет – створення, збирання та зберігання картинок жартівливого характеру для підтримки гумористичного духу українців.

Завдання: проаналізувати створення мемів під час війни; визначити, як меми можуть впливати на формування ідентичності та гумористичного духу українського народу в умовах війни; проаналізувати ефективність використання мемів як інструменту адаптації та комунікації в період війни.

Ми вважаємо, що важливість мемів є недооціненою. Окрім того, що вони є жартом, вони є соціальним інструментом, котрий здатний розвіяти «присмак» війни і стати рушійною гумористичною силою у боротьбі проти росіян.

Організаційні аспекти проєкту. У процесі розробки та діяльності проєкту можуть використовуватися організаційні, емпіричні методи та методи обробки даних. Таким чином, за допомогою організаційних методів буде здійснено зіставлення веб-джерел мемів, вивчення картинок жартівливого характеру різними засобами та представниками, що дасть можливість різних боків характеризувати мем. За допомогою емпіричних методів буде застосовано спостереження, аналіз, психодіагностичні методи (опитувальники, інтерв'ю) для цільової аудиторії аби досліджувати їх сторону гумору. Методи обробки даних слугуватимуть своєрідним компасом для визначення кількості, якості цільової аудиторії, їх активності.

Основна ідея проєкту полягає в тому, щоб допомогти молоді легше сприймати негативні події, які супроводжують війну, шляхом застосування гумору. Проєкт реалізується на сторінці «Фонду бойових мемів» в найпоширеніших соціальних мережах України, таких як Instagram та Telegram. Тут зібрані найкращі картинки жартівливого характеру про події в Україні під час війни. Проєкт можна реалізовувати вже зараз. Оскільки за рік війни зібралось чимало популярних мемів про події в Україні під час війни. «Фонд мемів» може реалізовуватись до настання перемоги України, а потім слугувати свого роду, «пам'яткою» про важкі часи у 21 столітті.

«Фонд бойових мемів» краще буде орієнтованим для молоді України, яка живе пліч-о-пліч з війною. Цільова аудиторія проєкту, який пов'язаний з мемами та воєнними діями, може бути з віковим діапазоном від 15 до 35 років. Ця група населення є активною та інформаційно-залученою, здатною до творчого мислення та сприйняття гумору. Однак, це не означає, що інші вікові групи не можуть бути зацікавлені в проєкті, особливо ті, які також мають інтерес до мемів та військової тематики.

З метою залучення уваги користувачів до проєкту та сприяння його поширенню, «Фонд Бойових Мемів» створює спеціальну сторінку в Instagram та Telegram та використовує власний хештег для просування ідеї в громадськість.

Назва проєкту "Фонд бойових мемів" відображає його ідею та мету: слово «фонд» передає ідею важливості та серйозності цієї теми, а «бойові мемі» відображають гумористичну та творчу сторону війни, яка співіснує зі смутком складними випробуваннями, що діляться всіма учасниками війни.

Проєкт «Фонд бойових мемів» може мати значний вплив на формування громадської свідомості та усвідомлення важливості теми війни серед молоді. Залучення уваги до цієї теми за допомогою гумору може допомогти молодим людям легше сприймати негативні події та зберігати позитивний настрій у складних ситуаціях. У результаті проєкту можна очікувати збільшення інформованості громадськості про події в Україні під час війни, зменшення психологічної напруги, а також збільшення національної єдності та ідентичності. Проєкт може стати прикладом того, як з використанням гумору можна залучати увагу до важливих соціальних та політичних проблем. Розроблений SWOT-аналіз вкаже на слабкі та сильні сторони проєкту, а також на його можливості та загрози (таблиця 4).

SWOT- аналіз проєкту «Фонд бойових мемів»

Сильні сторони	Слабкі сторони
- Унікальність ідеї проєкту, яка привертає увагу користувачів та дозволяє відрізнитися від конкурентів. - Креативність команди проєкту, яка забезпечує розробку цікавих та веселих мемів. - Висока активність користувачів на сторінці проєкту в соціальних мережах, що дозволяє збільшувати охоплення аудиторії та залучати нових користувачів. - Добре розроблена стратегія маркетингу та залучення нових користувачів до сторінки проєкту в соціальних мережах.	- Нестабільність популярності мемів, що може впливати на активність користувачів на сторінці проєкту та зменшувати їх зацікавленість до проєкту. - Висока конкуренція на ринку соціальних мереж, яка може зменшувати охоплення аудиторії та ускладнювати залучення нових користувачів. - Недостатня кількість ресурсів для розробки та реалізації нових проєктів та ідей.
Можливості	Загрози
- Розширення аудиторії проєкту за рахунок використання нових соціальних мереж та інтернет-платформ. - Підвищення рівня залучення нових користувачів та підтримки вже	- Висока конкуренція на ринку соціальних мереж, що може призвести до зменшення охоплення аудиторії та зниження зацікавленості користувачів до проєкту. - Негативна реакція громадськості на окремі меми, що

існуючих за допомогою рекламних кампаній та промо-акцій. - Використання аналітики та статистики для вдосконалення стратегії маркетингу та залучення більшої кількості користувачів. - Розвиток співпраці з іншими проєктами та організаціями для збільшення охоплення цільової аудиторії та підвищення рівня взаємодії з користувачами.	може призвести до зменшення популярності проєкту та його репутації серед користувачів.
---	---

Отже, проєкт "Фонд бойових мемів" є важливим кроком у напрямі адаптації молоді до воєнних дій, профілактиці психічного здоров'я та збереження національної ідентичності. Використання гумору в цьому проєкті може допомогти молоді бути впевненою у собі та зберігати позитивний настрій у будь-яких ситуаціях.

Висновки до 2 розділу

Підсумовуючи організацію та впровадження соціальних програм підтримки цивільних осіб в умовах збройних конфліктів, хочемо сказати, що досвід сучасних європейських та глобальних практик не варто просто застосовувати для ситуації в Україні. Однак, вивчати та творчо переосмислити іноземний досвід досить доцільно, адже без нього неможлива інтеграція України в європейський простір. Військова соціальна робота європейських країн (Ірландія, Фінляндія, Британія) розпочалась ще у 20-му столітті. З огляду на різні причини її виникнення, на сьогоднішній день вона є добре розвиненою.

У багатьох європейських країнах існує окрема професія соціального працівника – військова, або ж спеціальні практики перекваліфікації соціального

працівника на військову соціальну діяльність. Оскільки військова культура має свою лексику, ключові цінності та дещо інші соціальні взаємини.

Міжнародні практики військової соціальної роботи були розглянуті на прикладі: Великої Британії, Ірландії, Німеччини, Італії, Ізраїлю, США, Південної Кореї та Індії. Спільними завданнями всіх моделей є: надання психологічної підтримки військовослужбовцям та їх сім'ям, медичної допомоги та страхування, допомога у реабілітації, соціальній, професійній адаптації тощо.

Соціальна робота в умовах збройних конфліктів в Україні здійснюється у форматі цивільно-військової співробітництва. Генеральний штаб ЗС України оприлюднили доктрину з аналогічною назвою, де визначаються основні принципи та шляхи співпраці державних органів та цивільного населення. Органи виконавчої влади, Міністерства співпрацюють з громадськими, благодійними та волонтерськими організаціями, що у свою чергу сприяє ефективному застосуванню послуг соціального характеру для підтримки населення в умовах воєнного стану. Щороку кількість благодійних і громадських організацій зростає, зараз їх діяльність здебільшого зосереджується на наданні гуманітарної, медичної, юридичної та іншої допомоги постраждалим від війни, внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям. Здійснено аналіз напрямів діяльності громадських організацій відповідно до рівня їхньої діяльності: українського, міжнародного та глобального.

Війна накладає негативний відбиток не тільки на матеріальному становищі українця, але й на психологічному. Дослідження показують, що гумор здатен позбавити людину від емоційних переживань та змусити глянути на негативну ситуацію під іншим кутом. Гадаємо, що проєкт «Фонд бойових мемів» допоможе багатьом українцям.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ході кваліфікаційного дослідження було реалізовано його основну мету, що полягала у з'ясуванні особливостей організаційно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах воєнного стану. Для досягнення мети, з огляду на актуальність проблематики, було вирішено наступні завдання.

Описано основні поняття та принципи соціальної роботи в умовах соціальної нестабільності, а також розглянуто класифікацію та надано загальну характеристику збройним конфліктам. Під час виконання цього завдання було проаналізовано національне законодавство, що стосується соціальної нестабільності (надзвичайного та воєнного стану) та надання соціальних послуг у цей період. На базі Національного класифікатора розроблено таблицю типологізації надзвичайних ситуацій. Порядок організації соціальної роботи, її принципи та регулювання послуг зазначено у ряді законів та нормативно-правових актів, наприклад у Законі України "Про правовий режим воєнного стану", Законі України "Про соціальні послуги", Кодексі цивільного захисту, Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, Конституція України, тощо.

Для розуміння різноманітних аспектів роботи соціального працівника в умовах соціальної нестабільності було проаналізовано норми Міжнародного гуманітарного права на прикладі Женевських конвенцій та Додаткових протоколів, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенції про права дитини та Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду.

Проаналізовано діяльність органів державної влади та громадських організацій у період воєнного стану, на прикладі Міністерства соціальної політики, Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ та Міністерства у справах ветеранів України. У результаті дослідження з'ясовано, що соціальна роботи в умовах соціальної нестабільності здійснюється у форматі цивільно-військової співпраці. Діяльність громадянського суспільства охоплює широкий спектр питань воєнного часу. Співпраця з органами державної влади є важливим

чинником ефективності роботи громадських організацій, а в умовах війни – життєво необхідна. Розміщення інформації про діяльність громадських, неприбуткових та волонтерських організацій на офіційних державних сайтах забезпечує актуальну та достовірну інформацію різним групам клієнтів соціальної роботи. Офіційні сайти державних органів влади, поширюють інформацію про організації, які є надійними для соціальної роботи в умовах війни. Результати дослідження були оформлені у вигляді наукової роботи та передані до друку.

Охарактеризовано діяльність сучасних європейських та глобальних практик соціальної роботи в умовах збройних конфліктів, на прикладі країн Ірландії, Фінляндії, Великої Британії, Канади та інших держав. На основі іноземних досліджень, структуризовано та узагальнено міжнародні моделі соціальної роботи у збройних конфліктах, що подані у вигляді таблиці. Зарубіжний досвід діяльності військової соціальної роботи не варто просто застосовувати для ситуації в Україні. Однак, вивчати та творчо переосмислити іноземні практики досить доцільно, адже без цього неможлива інтеграція України в європейський простір.

Проаналізовано зміни в емоційному стані українців та вплив гумору на рівень психологічного благополуччя у період ведення активних бойових дій. Розроблено діаграму оцінки емоційно-психологічних настроїв громадян. На основі цього дослідження розроблено концепцію проєкту «Фонд бойових мемів». Виявлено його сильні та слабкі сторони, загрози та можливості, що є поданими у вигляді таблиці. Проєкт має на меті допомогу в адаптації цивільних осіб до сучасних реалій в Україні, шляхом застосування гумору. Він сприятиме залученню уваги до теми війни, може допомогти людям легше сприймати негативні події та зберігати позитивний настрій у складних ситуаціях.

Отже, розвиток і вдосконалення організаційно-правового забезпечення соціальної роботи в умовах збройних конфліктів, сприятиме швидкій та ефективній реабілітації постраждалих осіб, відновленню соціальної сфери вражених територій, дозволить забезпечити доступ до необхідних соціальних

послуг, сприятиме покращенню координації та співпраці між різними соціальними службами та організаціями для надання комплексної допомоги потерпілим.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ М-ва соц. політики України від 01.07.2016 р. № 716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text> (дата звернення: 11.03.2023).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Протокол ООН від 08.06.1977 р. Дата оновлення: 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 25.02.23)
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року: Протокол ООН від 08.06.1977 р. Дата оновлення: 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 25.02.23)
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III): Протокол ООН від 08.12.2005 р. Дата оновлення: 22 жовт. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text (дата звернення: 25.02.23)
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція ООН від 12.08.1949 р. Дата оновлення: 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 25.02.23)
6. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2017. 218 с. URL: <https://hryoutest.in.ua/storage/881/Керівництво-МПК.pdf>.
7. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 : Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> (дата звернення: 11.03.2023)

8. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Дата оновлення: 31 берез. 2023 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 15.04.2023)

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. Дата оновлення: 1 серп. 2021 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.02.23).

10. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція ООН від 12.08.1949 р. Дата оновлення: 8 лют. 2006 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 25.02.23)

11. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : Конвенція ООН від 12.08.1949 р. Дата оновлення: 8 лют. 2006 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 25.02.23)

12. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі : Конвенція ООН від 12.08.1949 р. Дата оновлення: 8 лют. 2006 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 25.02.23)

13. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20.11.1989 р. Дата оновлення: 20 листоп. 2014 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.02.23)

14. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI : станом на 31 берез. 2023 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 11.03.2023)

15. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164 : станом на 31 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 10.05.2023)

16. Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту : Постанова Каб. Міністрів України від 27.09.2017 р. № 733. Дата оновлення. 25 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2017-п#Text> (дата звернення: 15.04.2023)

17. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення. 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023)

18. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення. 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023)

19. Про схвалення Концепції створення Національного контактного центру : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.12.2015 р. № 1269-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1269-2015-р#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

20. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. Дата оновлення: 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.02.23)

21. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" № 121/2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 04.03.2023).

22. Авер'янова Н., Воропаєва Т. Росія – Україна: міждержавний збройний конфлікт неокolonіального типу. *Молодий вчений*. 2019. Т. 70, № 6. С. 264–267. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/6/51.pdf>

23. Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». Бібліотека організаційно-правової документації. URL: <https://jurfemosvita.com/library/>.

24. Бирик Д. Розширення можливостей мультидисциплінарної взаємодії волонтерських та благодійних організацій в умовах воєнного стану. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності* : Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Київ, 15 квіт. 2022 р. 2022. С. 88–89. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38236/Pisliavoiennyyi%20svit.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 12.04.2023)

25. Верещук І. про агресію РФ та зруйноване або пошкоджене житло. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3701728-vnaslidok-agresii-rf-zrujnovano-abo-poskodzeno-zitlo-25-miljona-ukrainciv-veresuk.html> (дата звернення: 28.04.2023).

26. Вітковська І. Основні напрямки роботи організацій «третього сектору» в умовах воєнного стану. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. № 12. С. 52–62.

27. Воротнюк М. Особливості міжнародних конфліктів пост-біполярного періоду. *Стратегічна панорама*. 2009. № 4. С. 41–44.

28. Давидова О., Нагірняк М. Основи військової соціальної роботи в Україні. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток* : Всеукр. науково-практ. конф., м. Львів, 9 листоп. 2022 р. С. 20–26. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11368/1/Давидова_Нагірняк.pdf.

29. Дацюк В., Логвиненко Т. Практика діяльності волонтерів в умовах воєнного стану. *Наукові підсумки 2022* : Міжнар. наук. конф., м. Київ, 15 січ. 2023 р. С. 24–28.
30. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 15.04.2023)
31. Доктрина “Цивільно-військове співробітництво” : Військ. кер. публ. Київ, 2020. 32 с.
32. Емоційно-психологічний стан українців дещо погіршився-опитування. *УНІАН Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/society/emociyno-psihologichniy-stan-ukrajinciv-deshcho-pogirshivsyia-opituvannya-12273903.html> (дата звернення: 06.05.2023)
33. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. *Інші органи виконавчої влади*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog> (дата звернення: 15.04.2023)
34. Журавльов М., Мулява В. Організація військово-соціальної роботи у збройних силах України: основні проблеми становлення та удосконалення в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. №1(44). С. 71–79.
35. Заславська А. В., Кривицький Ю. В.. Громадянське суспільство в умовах воєнного стану. *Матеріали пам'яті академіка В.В. Копейчикова*, 17 листоп. 2022 р. С. 94-99.
36. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Д. Дуцик та ін. Київ : М-во з питань тимчасово окуп. територій та внутрішньо переміщ. осіб, 2019. 90 с.
37. Капустинська Т. «Щоб не плакати, я сміялась». *Інтернет-журнал Platorma*. URL: <https://specials.platfor.ma/humor-pid-chas-viini/> (дата звернення: 11.05.2023)

38. Карагодіна О., Пожидаєва О., Семигіна Т. Практика соціальної роботи в умовах карантинних обмежувальних заходів: швидка оцінка та уроки. *Social Work and Education*. 2020. Т. 7, № 4. С. 252–265.
39. Кузьмін Е. Кваліфікація неміжнародних збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві: зарубіжний досвід: Автореферат дисертації. Одеса, 2018. 20 с.
40. Кузьмін Е. Спільна класифікація деяких видів збройних конфліктів: постановка проблеми. *Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні*: Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 14 жовт. 2016 р. С. 103–107.
41. Логвиненко В., Костишин Е., Лозинський А. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах надзвичайних ситуацій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 1, № 53. С. 348–353.
42. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. № 26. С. 128–133.
43. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. *Науковий вісник "Демократичне врядування"*. 2015.
44. Парубій А. Війна Росії проти України і світу. *Українська правда*. 2014. <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/>
45. Платформа Допомоги Врятованим. URL: <https://www.help-platform.in.ua/> (дата звернення: 15.04.2023)
46. Президент України В. Зеленський про гумор українців. *Офіс Президента України. Цит. за 24 Канал*. URL: https://24tv.ua/zelenskiy-pozhartuvav-pro-okupantiv-drugu-armiyu-svitu_n2328207 (дата звернення: 03.06.2023)
47. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2011. №1(9). С. 131–137.

48. Савостікова К. Проблеми адаптації міжнародного досвіду в соціальній роботі України. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток* : Всеукр. науково-практ. конф., м. Львів, 9 листоп. 2022 р. С. 43–46.
49. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ : ФОП Големб. О.О, 2018. 208 с.
50. Сірко Р. І., Баклицька О. П. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх психологів до екстремальної діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід. *«Перспективи та інновації науки*. 2022. Т. 7, № 12. С. 592–602.
51. Статистичний щорічник 2021 / ред. І. Є. Вернера. Київ: Держ. служба статистики України. 447 с.
52. Стребкова Ю. Гарантування безпеки жінок та дівчат в умовах збройних конфліктів. *Українознавчий альманах*. 2019. № 25. С. 115–120. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/351>.
53. Стребкова Ю. Підготовка соціальних працівників у контексті цивільно-військової співпраці (гендерний аспект). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка І*. 2018. Т. 1, № 20. С. 53–56. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/30189/1/Strebkova_ukr_CIMIC%20_20_18.pdf.
54. Тараненко Ф. Як працюють громадські об'єднання в умовах воєнного стану. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/28/7335234/> (дата звернення: 15.04.2023)
55. Ти як?. *Всеукраїнська програма ментального здоров'я*. URL: <https://www.howareu.com/> (дата звернення: 15.04.2023)
56. Толокнов А. А. Аналіз доступності сайтів органів державної влади. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*: Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. С. 589–592.

57. An Analysis of International Military Health Systems Using the Military Medical Corps Worldwide Almanac / R. M. Leone et al. *Military Medicine*. 2021. Vol. 186, no. 9-10. P. 1017–1023.
58. Erjavec K., Volčič Z. Living With the Sins of Their Fathers: An Analysis of Self-Representation of Adolescents Born of War Rape. *Journal of Adolescent Research*. 2010. Vol. 25, no. 3. P. 359–496.
59. Fallon C., Hickey M. The Approach to Military Social Work in the Republic of Ireland. *Military and Veterans Studies*. 2022. P. 75–89.
60. Ghaderi C. Children Born of Wartime Rapes – an Analysis from a Gender-Sensitive and Psychosocial Perspective. *Social Work in Post-War and Political Conflict Areas*. 2021. P. 125–141.
61. Global Social Work Statement of Ethical Principles. *International Federation of Social Workers*.
62. Lytovchenko O., Lytovchenko O. Social work during war: european values, ukrainian experience, international support. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Vol. 2, №. 5. P. 17–22.
63. Military Social Work in the Canadian Armed Forces / Suzanne M. Bailey et al. *Military and Veterans Studies*. 2022. P. 37–48.
64. Military Social Work in the United Kingdom / C. Low et al. *Military Social Work Around the Globe*. P. 151–165.
65. Rubin A., Weiss E., Coll J. Handbook of Military Social Work. 2012. 608 p.
66. Seppänen K., Maijanen H. Military Social Work in the Finnish Defence Forces. *Military Social Work Around the Globe*. 2022. P. 63–74.
67. Snoubar Y. Social work practices and enabling the integration of students from war and conflict zones. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. No. 8. 323. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-021-01009->
68. Strong J., Weiss E. The shifting impact of war on women's lives and families. *Journal of Family Social Work*. 2017. Vol. 20, no. 2. P. 81–83.

69. Tanaka K., Nakano K. Current Status of Military Social Work in Japan. *Military Social Work Around the Globe*. 2022. P. 219–227.

ДОДАТКИ

